לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלכים יראו וקמו ושרים בהשתחויה דכתיב שרים וישתחוו מתקיף לה רבי זירא ואיתימא רבי שמואל בר נחמני אי הוה כתיב ושרים ישתחוו כדקאמרת השתא דכתיב שרים וישתחוו הא והא עבוד אמר רב נחמן בר יצחק אף אני אומר לא הכל לאורה ולא הכל לשמחה צדיקים לאורה וישרים לשמחה צדיקים לאורה דכתיב [1] אור זרוע לצדיק ולישרים שמחה דכתיב ולישרי לב שמחה:

הדרן עלך מאימתי

סדר [א] תעניות כיצד מוציאין את התיבה לרחובה של עיר (א) ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין וכל אחד ואחד נותן בראשו הזקן שבהן אומר לפניהן דברי כבושין אחינו לא נאמר באנשי נינוה וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא [2] וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה ובקבלה הוא אומר [3] וקרעו לבבכם ואל בגדיכם עמדו בתפלה מורידין לפני התיבה זקן ורגיל ויש לו בנים וביתו ריקם כדי שיהא לבו שלם בתפלה [ב] ואומר לפניהן עשרים וארבע ברכות י"ח שבכל יום ומוסיף עליהן עוד שש ואלו הן זכרונות ושופרות [4] אל ה' בצרתה לי קראתי ויענני [5] אשא עיני אל ההרים וגו' [6] ממעמקים קראתיך ה' [7] תפלה לעני כי יעטוף ר' יהודה אומר לא היה צריך לומר זכרונות ושופרות אלא אומר תחתיהן [8] רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה [9] אשר היה דבר ה' אל ירמיהו על דברי הבצרות ואומר חותמיהן על הראשונה הוא אומר מי שענה את אברהם בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' גואל ישראל על השניה הוא אומר מי שענה את אבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' זוכר הנשכחות על השלישית הוא אומר מי שענה את יהושע בגלגל הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' שומע תרועה על הרביעית הוא אומר מי שענה את שמואל במצפה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' שומע צעקה על החמישית הוא אומר מי שענה את אליהו בהר הכרמל הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' שומע תפלה על הששית הוא אומר מי שענה את יונה ממעי הדגה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' העונה בעת צרה על השביעית הוא אומר מי שענה את דוד ואת שלמה בנו בירושלים הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' המרחם על הארץ: מעשה בימי

לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים. לישראל הבזוים ומתועבים ועבדים מושלין בהן: ג) **ולא הכל בקימה.** לקראת ישראל לעתיד לבא מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו: ה"ג **לא הכל לאורה ולא הכל לשמחה דכתיב אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה.** ישרים לשמחה דישרים עדיפי מצדיקים:

הדרן עלך מאימתי

סדר תעניות כיצד כו'. אפר מקלה. אפר ממש ולא עפר. אפר סתם הוא עפר דכשם שאפר קרוי עפר דכתיב (במדבר יט) מעפר שרפת החטאת כך עפר קרוי אפר סתם. והיינו דקתני אפר מקלה אפר שריפה אי הוה תני אפר סתם הוה משמע עפר ואפר מקלה גנאי יותר מעפר סתם. ובגמרא ג) מפרש מאי טעמא נותנין אותו: **כבושין.** לשון עצירה כמו מכבש בלע"ז פריש"א (א) שכובשין את הלבבות להחזירם למוטב. ואלו הן דברי כבושין אחינו כו': **ובקבלה.** שהנביא מצוה לישראל (ב) (עמדו בתפלה). והקשה תוספות מאן דהו מאי שנא בהאי קרא דכתיב ביונה וירא האלהים את מעשיהם וגו' ° ולא קרי ליה דברי קבלה ובהאי קרא דוקרעו לבבכם קרי ליה קבלה ופריק איהו כל מקום שהנביא מצוה ומודיע ומזהיר את ישראל קרי ליה קבלה ובכל דוכתא דלא איתפקד נביא כי האי וירא האלהים שהוא כמספר והולך דיליף מיניה אגב אורחיה מילתא לא קרינן ליה קבלה: **ברחובה של עיר.** בגלוי וכי הך דאמרינן במסכת מגילה (דף כה:) בני העיר שמכרו רחובה של עיר והתם מפרש בהדיא ד) אמר ר' זירא הואיל והעם מתפללים בו בתעניות ובמעמדות: **ורגיל.** רגיל להתפלל ותפלתו שגורה בפיו ולא יטעה שכל (ג) חזן שטועה סימן רע לשולחיו ה): **וביתו ריקם.** משמע דהוא עני ואין לו מחיה בביתו. ובגמרא ו) מפרש טעמא אחרינא וגופו נקי מעבירות שלא חטא ולא יצא עליו שום שם רע בשום עבירה כו': **זכרונות ושופרות.** כל הפסוקים שאומרים בראש השנה: **אל ה' בצרתה לי כו'.** כולן הן מזמורים: **ואומר חותמיהן.** על כל פרשה ופרשה אחר זכרונות חתימת זכרונות ואחר שופרות חתימת שופרות וכן אחר כולם מעין הפרשה כדמפרש ואזיל: **על הראשונה.** בפעם ראשונה הוא אומר מי שענה לאברהם כו'. בגואל ישראל היה מתחיל להאריך והולך ואומר לכולן שש ברכות: **על השניה.** זו היא ברכה ראשונה של שש ברכות כדאמרינן בגמ' ו) והיאך דגואל ישראל זו היא ברכה עצמה של שמונה עשרה ואינה מאותן שש אלא שבה היה מתחיל להוסיף ולהאריך. על הזכרונות הוא אומר זוכר הנשכחות ועל השופרות שומע תרועה והיא שניה למנינה ועל אל ה' בצרתה לי והיא שלישית למנין שש שומע צעקה (ד) שלישית וכן כולן: **ומי שענה את אבותינו על ים סוף.** לפיכך אומרה בזכרונות לפי שהיו ישראל נשכחים במצרים כמה שנים ונתייאשו מן הגאולה וזכרם המקום וגאלם דכתיב (שמות ו) ואזכור את בריתי: **ובשופרות היה אומר מי שענה את יהושע בגלגל.** לפי שנענה בשופרות ביריחו וזהו בעוד שהיו ישראל בגלגל: **ואליהו בהר הכרמל.** כנגד אשא עיני אל ההרים וכן כולן לפי ענין המזמורים אליהו נענה בהר הכרמל מעין אשא עיני אל ההרים ושמואל במצפה דכתיבי קראי ומעין אל ה' בצרתה לי: **ממעי הדגה.** מעין ממעמקים קראתיך ה' ועונה בעת צרה שכן כתיב ביונה קראתי מצרה לי (יונה ב) ובשמואל כתיב ויזעק אל ה' (שמואל א ז) ובאליהו כתיב (מלכים א יח) ענני זו תפלה: **ועל השביעית.** מאי שביעית מפרש בגמרא ו) מי שענה דוד ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה (שמואל ב כא): **ושלמה.** כשהכניס הארון לבית קדש הקדשים. אי נמי רעב כי יהיה בארץ וגו' (מלכים א ח) **ולפיכך** חותם מרחם על הארץ שהן התפללו על ארץ ישראל ותפלה לעני כי יעטוף על דוחק גשמים נופל וכתיב ביה (שם) בהעצר שמים: ז) **בימי רבי חלפתא בצפורי.** אביו של רבי יוסי דאמרינן בסנהדרין (דף לב:) אחר רבי יוסי בצפורי [אחר ר' חנינא בן תרדיון] בסיכני: וגומר

אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. פירוש ואין לומר כדלעיל ולישרים האי והאי שמחה ואורה (ה) א"כ דאמרינן דלישרי לב קאי אהא דלעיל כמו כן אמרינן דלצדיקים קאי אהא דאבתריה כיון דסמוך לצדיק לישרי לב ובודאי יש הפרש בין זה לזה דאם לא כן לערבינהו ולכתוב לצדיקים ולישרי לב אורה ושמחה אבל ההיא דלעיל לא הוו מלכים ושרים כי הדדי אלא יראו וקמו בינייהו וכמו יראו וקמו דהוי קודם שרים קאי על מלכים דלעיל קאי נמי אשרים דכתיב אבתריה אבל הכא אין לפרש אלא אור זרוע לצדיקים ולישרי לב שמחה ח):

הדרך עלך מאימתי

ואפילו

מסורת הש"ס

א) [עי' תוספות לקמן ע"ב ד"ה ונותנין], ב) [שייך לדף יד:], ג) [לקמן טז.], ד) [לפנינו שם סתמא דגמרא הוא ולא ר' זירא אמרה], ה) [ברכות לד:], ו) [לקמן טז:], ז) שייך לע"ב, ח) [ועי' תוספו' מנחות יט. ד"ה במקרא],

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה כבושין כו' (שכובשין את הלבבות להחזירם למוטב) תא"מ ונ"ב ס"א שכובשין ודוחקין את הלב לעשות תשובה. תו' ענין אחר שמגלה להם סתרי מעשיהם כמו בהדי כבשי דרחמנא כו' פר"ח ז"ל: (ב) ד"ה ובקבלה כו' לישראל והקשה כצ"ל ותיבות עמדו בתפלה נמחק לא קרינן ליה קבלה מה"ד עמדו בתפלה ברחובה של עיר: (ג) ד"ה ורגיל כו' שכל ש"צ שטועה: (ד) ד"ה על השניה כו' שומע צעקה וכן כולם כצ"ל ותיבת שלישית נמחק והד"א עם ד"ה מי שענה וד"ה ובשופרות וד"ה ואליהו וכו' ושמואל במצפה כדכתיבי קראי וכו' והד"א עד בימי רבי חלפתא: (ה) תוספות ד"ה אור כו' שמחה ואורה דאם כן אמרינן דלישרי לב כו' כמו כן אמרינן דצדיק קאי אהא דאבתריה כו' ולכתוב לצדיק ולישרי לב אורה ושמחה אבל בההיא דלעיל לא הוו מלכים ושרים כתובים אהדדי אלא כו' אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה:

גליון הש"ס

רש"י ד"ה ובקבלה וכו' ולא קרי ליה דברי קבלה. עיין חולין דף קלז ע"א רש"י ד"ה תורת משה:

לעזי רש"י

פריש"א. מכבש.

רבינו גרשום

(ו)הא והא עביד. קימה והשתחויה. ה"ג, הכל לאורה ולא הכל לשמחה, (ו)צדיקים לאורה (ולזו) [ולא] לשמחה ישרים אף לשמחה. דישרים עדיפי מצדיקים.

הדרן עלך מאימתי

עין משפט נר מצוה

א א מיי' פ"ד מהלכות תענית הלכה א ב ג טוש"ע א"ח סימן תקעט סעיף א:

ב ב מיי' שם ה"ז טור א"ח סימן תקעט:

תורה אור השלם

1. אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי לֵב שִׂמְחָה: תהלים צז יא
2. וַיַּרְא הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם כִּי שָׁבוּ מִדַּרְכָּם הָרָעָה וַיִּנָּחֶם הָאֱלֹהִים עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לָהֶם וְלֹא עָשָׂה: יונה ג י
3. וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל יְיָ אֱלֹהֵיכֶם כִּי חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְנִחָם עַל הָרָעָה: יואל ב יג
4. שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֶל יְיָ בַּצָּרָתָה לִּי קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי: תהלים קכ א
5. שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֶשָּׂא עֵינַי אֶל הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי: תהלים קכא א
6. שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְיָ: תהלים קל א
7. תְּפִלָּה לְעָנִי כִי יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְיָ יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ: תהלים קב א
8. רָעָב כִּי יִהְיֶה בָאָרֶץ דֶּבֶר כִּי יִהְיֶה שִׁדָּפוֹן יֵרָקוֹן אַרְבֶּה חָסִיל כִּי יִהְיֶה כִּי יָצַר לוֹ אֹיְבוֹ בְּאֶרֶץ שְׁעָרָיו כָּל נֶגַע כָּל מַחֲלָה: מלכים א ח לז
9. אֲשֶׁר הָיָה דְבַר יְיָ אֶל יִרְמְיָהוּ עַל דִּבְרֵי הַבַּצָּרוֹת: ירמיהו יד א

מוסף רש"י

אנשי משמר. כהנים ולוים העובדין, מתענין ולא משלימין. לפי שהן עסוקין בעבודה ואין יכולים להשלים (לעיל יב.). **ואם התחילו.** שהתחילו להתענות ב' או ג' ימים ונכנסו בהן ימי חנוכה או ר"ח (ערובין מא.). **שאין משלימין.** תענית בחנוכה ור"ח להתענות כל היום (שם). **וכן תשעה באב שחל להיות בערב שבת.** נמי אין משלימין (שם).

רבינו חננאל

ואני אומר צדיקים [לאורה] וישרים בשמחה, שנא' אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. הדרן עלך מאימתי מזכירין